

Jitāri

Vādashānāni

SARIT

SARIT

Contents

Contents	i
I वादस्थानानि	३
१ जातिवादनिरासः	५
२ अनेकान्तवादनिरासः	९
The TEI Header	१२

72/ri

Part I

[

वादस्थानानि]वादस्थानानि

१ जातिवादनिरासः

बुद्धानामनुरोधेन यथामतिश्रुतिस्मृति ।

हियं विहाय लिख्यन्ते वादस्थानानि कानिचित् ॥§2

तत्र तावद्वादो जातिवाद एव निराक्रियते;--इह यद्वस्तुनो भेदाभेदाभ्यामभिधेयं न भवति तत्सर्वं वस्तु न भवति यथा व्योमकम-
५ लम् । न च भेदाभेदाभ्यामभिधेयं सामान्यमिति व्यापकानुपलब्धिः । न तावदय मसिद्धो हेतुः । न हि व्यक्तिभ्यो भिन्नमभिन्नं वा सामान्यं शक्यमभिधातुम् । उभयथाऽप्यसामान्यस्वभावताप्रसङ्गात् । तथा हि;--यदि तावद्व्यक्तिभ्योऽर्थान्तरमेव सामान्यमभिमतं वस्तु; तदा न तत् तासां सामान्यं नाम । यत्खलु यतोऽर्थान्तरं न तत् तस्य सामान्यम्, यथा गोरश्वः
१० । अर्थान्तरं च गोत्वमिति विरुद्धव्याप्तोपधिः ॥ §3

ननु च व्यक्तिभ्योऽर्थान्तरं च स्यात् सामान्यं च तासामिति न विरोधं पश्यामः । न चैतन्मन्तव्यमर्थान्तरं चे दर्थान्तरस्य सामान्यम्, सर्वं सर्व-
स्य सामान्यं स्यात् विशेषाभावादिति । यद्धि खल्वेकं वस्त्वनेकत्र समवेतं तत्तदीयं सामान्यम् । गोषु चाश्वो न समवेत इति कथमसौ गवांश्च ?
१५ सामान्यं स्यादिति कुतो विशेषाभावः ? तदयमनेकान्तिको *हेतुः कथमिष्ट-सिद्धये पर्याप्त्यादिति चेत्; तदेतदपि बालप्रलापमनुसरति;--स हि विशेषो बुद्धिमता वक्तव्यो यस्सामान्यपदार्थमात्रभावी सन्नसङ्करेण व्यवस्थामुपपादयेत्, अयं चानेकसमवायः सङ्ख्यासंयोगादीनामवयविकार्यद्रव्यादिष्वप्यस्तीति तान्यपि सङ्ख्यादिमतां सामान्यानि स्युः ॥ अथ मन्येथाः;--सत्यप्यनेकार्थ-
२० समवाये यदेव समानज्ञानाभिधानप्रवृत्तिनिमित्तं तदेव सामान्यं नान्यदिति । समानानां भावः सामान्यं भवतोऽस्मादभिधानप्रत्ययाविति भावः ॥ यदाह अक्षपादः;--समानज्ञानाभिधानप्रसवात्मिका जातिः इति । एतदपि स्वप्रक्रियामात्रपरिदीपनम् । तथा हि--अत्र विकल्पद्वयमुदयते । किं ते भेदाः
स्वरूपेण समानाः स्वहेतोरुत्पन्नाः येषु तत्सामान्यं तथाविधबोधाभिधानप्र-

73/ri

74/ri

५ मिति] प्रतिषिद्धस्य वस्तुत्वस्य

व्यापकमभिधेयत्वं तस्यानुपलब्धिः.

६ य] भेदाभेदाभ्यामभिधेयत्वमिति हेतुः.

१२ चे] व्यक्तिरूपस्य.

१५ *] हेतुः सामान्येऽपि

सद्भावादनेकान्तिकः.

१६ ये] अर्थान्तरत्वादिसमर्थो भवेत्.

२१ सामान्यं]

प्रथमपुरुषद्विवचनान्तप्रयोगोऽयम्.

२२ पादः]

योऽर्थोऽनेकत्रप्रत्ययानुवृत्तिनिमित्तं

तत्सामान्यम् इति वात्स्यायनभाष्यं

तद्दार्तिकं तट्टीकां च पर्यालोच्य

नैयायिकाभिप्रायपूरणेनानुवदति;--समान-

ज्ञानाभिधानप्रसवात्मिका जातिः । इति

Cf. Nyāyasūtra, II, 2-70

समानप्रसवात्मिका जातिः.

२३ म्] प्रकाशनम्.

माणम् ? आहो स्विदसमाना एवेति ? तत्र ते यदि स्वत एव समानाः
समानज्ञानाभिधानं स्वयमेव प्रवर्तयिष्यन्ति; किं तत्र सामान्येनार्थान्तरेण ?
तथा च तदसामान्यमेव । तद्वलेन सामान्येन ज्ञानाभिधानयोरप्रयुक्तेः ।
अथासमानाः, न तर्हि तेषां सामान्यमस्ति । समानानां भावः सामान्य-
मित्युक्तवानसि । असमानानां भावः सामान्यमिति ब्रुवाणः कथं श्लाघ- ५
नीयप्रतिज्ञो देवानांप्रियः ? स्वयमसमानभावा अपि तेनैव समानास्त इति
चेत्; न; तथा हि--किं ते क्रियन्ते ? किं नु वै व्यवसीयन्ते ? तत्र
न तावत्क्रियन्ते, तेषां स्वहेतुभिरेव कृतत्वात् । कृतस्य च पुनः कर-
णायोगात् । अभूतप्रादुर्भावलक्षणत्वात् करणस्य । *समानात्मना क्रियन्त
इति चेत्, ननु येषां निष्पन्नतया कृतेः कर्मता नास्ति कथं ते क्रियन्ते १०
नाम ? स्यादेतत्;--येन धर्मिरूपेण ते निष्पन्नाः न तेन करोतेः क-
र्मभावमनुभवन्ति; किं तु समानेन पुना रूपेणानिष्पन्नाः क्रियन्ते इति
न किञ्चिदनुपपन्नम् । एवं तर्हि तदेव समानं रूपं सामान्येन क्रियन्त
इति स्यात् । तस्य च भाविनिष्पत्तावनिष्पन्नस्य कारणान्तरतः पश्चादुपजाय-
मानस्य व्यक्तिवद्भावस्वभावता ब्रह्मणाऽप्यशक्या साधयितुम् । अर्थान्तरमेव १५
तद्भवतु न किञ्चिदनिष्टमापद्यत इति चेत्; सामान्यान्तर मेव तर्हि त-
न्नित्यसामान्यजन्यमभ्युपेतं स्यात् । तथा च भेदानां असमानानां कथं
सामान्यमिति पर्यनुयोगितेनापि तद्व्यतिरिक्तसामान्यरूपकरणोपगमे सत्य-
परापरकार्यसामान्यपरिकल्पनात्मकमनवस्थानमप्रतिविधानमासज्येत । न-
चाभेदानामसमानं रूपं प्रच्यवेत् । नापि द्वितीयपक्षाश्रयणं श्रेयः । न ह्यन्येन २०
अन्ये समाना नाम प्रतीयन्ते । तद्वदन्ये नाम प्रतीयेरन् । भूतवत् । कथं
? गुणेन; अन्यथा हि येन केनचिदन्येन ये केचन समानाः प्रतीयेरन्,
*प्रतिनियतां बन्धनाभावात् एकेनानेकसमवायिनार्थेन अन्ये समानाः प्रतीय-
न्ते ततो नातिप्रसङ्ग इति चेत्, वार्तमेतत् । न स्वत्ववयविद्रव्यद्विबादिस-
ङ्ख्यानामपि एकत्वानेकसमवायिद्विबे न स्तः । येन तेभ्योऽवयवादयो न २५
तथावगम्येरन् । अथ तेषां स्वाश्रयेषु समानज्ञानाभिधानसामर्थ्याभावाददोष
एषः । ननु सामान्यमपि भेदेष्वेकत्वानेकसमवायाभ्यामेव समानप्रत्ययहेतुत-
या परिकल्पितम् । अथ ते च अवयव्यादीनामपि युष्माभिरभ्युपेताविति
तेषामपि तथाभावः कथमपाक्रियेत ? असामान्यस्वभावत्वात् न तेऽनुमान-
हेतव इति चेत् । ननु समानज्ञानहेतुत्वे सति सामान्यस्वभावता; तस्यां ३०
च सत्यां समानज्ञानहेतुत्वमिति स्फुटमितरेतराश्रयित्वम् । तथा हि;--एक-
त्वादेः सामान्यत्वात् निमित्तस्य सामान्याभिमतभाववदारब्धद्रव्यादेरपि किं न
सामान्यरूपतेति पर्यनुयोगे समानप्रत्ययत्वादित्युत्तरमुक्तवानसि । ततस्तद-
पि समानप्रतीतिनिमित्तत्वं निमित्तस्य समानत्वात् समानमवयव्यादेरपि किं

75/ri

76/ri

१ दि] स्वरूपेणेव.
१ *] समानस्वरूपेण.
१५ का] निवारयितुम्.

२० नापि] व्यवसीयन्त इति पक्षाश्रयणम्.
२३ *] प्रतीयन्ताम् इति स्यात्.

न स्यादिति अस्मदीयेषु पुनः पर्यनुयोगे सति असामान्यरूपत्वादिति ब्रुवाणः
कथमितरेतराश्रयदोषान्मुक्तिमासादयसि ? ॥ §4

एतेनैतदपि प्रत्युक्तं यदुक्तमुद्योतकरेण--न गवि गोबं येन गोबयोगात्
प्राग्गौरेवासाविति व्यर्थं गोबं स्यात् । अपि तु यदैव वस्तु तदैव गोबेन
५ सम्बद्धते । न च गोबयोगात् प्राग्वस्त्वस्ति । न चाविद्यमानं गौरित्य-
गौरिति वा शक्यं व्यपदेश्यमिति । तथा हि;--यदैव वस्तु तदैव यदि गोरूपं
तत्त्वहेतोरुत्पन्नं किं तस्यान्येन गोबेन ? अथ अगोरूपं, न तर्हि त-
स्यागौरितिवाऽश्वादेरिति वा गोबेन सह सम्बन्धः स्यात् । न ह्यगोभावो
१० गोबं नाम ! तस्मात् नार्थान्तरं सामान्यमिति । असामान्यरूपतया अर्थान्त-
रत्वं व्याप्तं सामान्यात्मतामपहस्तयति, कुतोऽनेकान्तः ? अभिन्नमेव तर्हि
सामान्यमस्तीति व्यक्तिव्यतिरिक्तसामान्यनिराकरणात् ॥ §5

दत्तसहायकः साङ्ख्य इदानीं प्रत्यवतिष्ठते; स एवं वक्तव्यः; किं नु वै
भवान् व्यक्तीनां सामान्यसंज्ञाकरणकामः ? यद्वा, आत्मातिशयप्रतिपाद-
नकामः ? आद्ये पक्षे न किञ्चित् क्षीयते; न वयं नाम्नि विवदाम- 77/ri
१५ हे । द्वितीयोऽपि पक्षो महतीं मनोराज्यसम्पदमावेदयति । तथा हि;--
अत्रापि विकल्पद्वयमुदयते, किं व्यक्तिभ्यः सामान्यस्याभेदः ? उत व्यक्तीनां
सामान्यात् ? इति । आद्यपक्षे व्यक्तिवदनेकत्वमसत्त्वं च सामान्यस्य स्यात्
। प्रयोगः--व्यक्तिभ्यो यदभिन्नं तदनेकमनित्यं च, यथा तासां प्रातिस्विकं
२० रूपम् । व्यक्तिभ्यस्त्वभिन्नं सामान्यमिति स्वभावहेतुः प्रसङ्गः । नानैकान्तिको
हेतुः, एकत्वनित्यत्वयोः सामान्यस्य विरुद्धधर्माध्यासेन व्यक्तिभ्यः सुखादिभ्य
इव अन्यस्य एकान्तेन भेदभङ्गात् । अपरस्मिन् पुनर्विकल्पे सामान्यवद्व्य-
क्तीनमप्येकत्वनित्यत्वे स्याताम् । प्रयोगः--यत्सामान्यादभिन्नं न तदभिन्नमनित्यं
च; यथा तस्यैव सामान्यता; सामान्यादभिन्नं च व्यक्तीनां रूपमिति व्याप-
कविरुद्धोपलब्धिः प्रसङ्गः । न चानैकान्तिकः, सामान्यादभिन्नं हि सामान्यमेव
२५ । तच्चैकं नित्यं चेत्, कथं तदभिन्नं भिन्नमनित्यं च नाम ? एवं ब्रुवाणः
सामान्यमेवानेकमनित्यं च ब्रूयात् । तस्य च साक्षादभिन्नत्वनित्यत्वे प्रतिज्ञाय
पुनरयं देशान्तरत एव प्रतिभातीति कथं नोन्मत्तः । तस्माद्भेदाभेदाभ्यामवाच्यं
सामान्यमिति सिद्धम् ॥ §6

न चायमनैकान्तिको हेतुः । यद्यपि हि सामान्यं भेदाभेदा व्यक्तय
३० एव आभ्यां केवलाभ्यामवाच्यम्, तथापि प्रकारान्तरस्याप्युभयात्मतालक्ष-
णस्य सम्भवात् भिन्नाभिन्नमेव हि सामान्यं चैवमिति जैनाः प्रतिजानते ।
यदाहुः--

*घटमौलिसुवर्णानां नाशोत्पादस्थितिष्वयम् ।
शोकप्रमोदमाध्यस्थं जनो याति सहेतुकम् ॥§9

३ रेण] Cf. Nyāyavārtika II, ii,

५९ & ५७.

६५.

३३ *] Cf. Āptamīmāṃsā III

न सामान्यात्मनोदेति न व्येति व्यक्तमन्वयात् ।
व्येत्युदेति विशेषेण सहैकत्रोदयादि सत् ॥§ 11

*यथा कल्माषवर्णस्य यथेष्टं वर्णनिग्रहः ।
चित्रत्वाद्बस्तुनोऽप्येवं भेदाभेदावधारणा ॥§ 13

यदा तु शबलं वस्तु युगपत् प्रतिपद्यते ।
तदान्यानन्यभेदेन सर्वमेव प्रतीयते ॥§ 15

एकात्मकं भवेदेतदिति नेश्वरभाषितम् ।
तत्तथैव प्रपत्तव्यं यद्यथैवोपलभ्यते ॥§ 17

इति । अत्र प्रतिविधीयते ; भेदाभेदयोरन्योन्यप्रतिषेधरूपत्वादेकविधेर-
परनिषेधनान्तरीयकत्वात् तत्कथमनयोरेकाधिकरणत्वं मत्तोन्मत्तेतरः प्रतिप- १०
द्येत ? तथा हि,--तन्नाम तस्मादभिन्नं यदेव यत् ; भिन्नं च तत्तस्माद्यद्यन्न
भवति । अतश्च व्यक्तिभ्यस्सामान्यं भिन्नमभिन्नं चेति ब्रुवाणो व्यक्तयस्सामान्यं
न व्यक्तिभ्यः सामान्यमिति ब्रूते । कथं स्वस्थचेताश्चेतस्यपि तदेतदारोपयति
। प्रयोगः--यद्यदेव न तत् अतद्भवति यथोष्णं वह्निरूपं नामोष्णम् । व्यक्तय
एव सामान्यमिति स्वभावविरुद्धोपलब्धिः प्रसङ्गः । उभयथा प्रतीतेरुभयोपग- १५
म इति चेत् । ननु, प्रतीतिरप्रतीतेर्वाधिका न तु मिथ्याप्रतीतेः वितथस्यापि
प्रतीतिदर्शनात् । अन्यथा हि प्रतीतिपथानुसारिणा भवता द्विचन्द्रादयोऽपि
न निहोतव्याः । बाधकवशात्ते निहूयन्ते इति चेत् ; इहाप्येतदनुमानम-
पि बाध्यादिदोषत्रयरहितलिङ्गं बाधकं किं न पश्यति देवानांप्रियः ? न
संविदो युक्तिभिरस्ति बाधेति चेत् ; ननु किमियं राज्ञामाज्ञा येनाविचार्य २०
गृह्येत । प्रत्यक्षस्वभावा संवित् तच्च ज्येष्ठ प्रमाणमतो न बाध्यत इति चेत्
। किं पुनरनुमानं लक्षणोपेतमपि बाध्यते ? एवमेतदिति चेत् । न तर्हि
इदमनुमानं प्रमाणं स्यात् । लक्षणयुक्तेऽपि बाधसम्भवे तल्लक्षणमेव दूषितं
स्यादिति सर्वत्रानुमानेऽनाश्वासः । अधानुमानाभासो बाध्यते ? बाध्यताम-
ध्यक्षाभासः प्रत्यक्षेणैव पुनरियं संवित्तिः तत्कथमिति बाध्यत इति चेत् ; २५
नन्वियमपि प्रत्यक्षाभासैव, अनुमानेन बाध्यमानत्वात् । अथ प्रत्यक्षमेव
प्रत्यक्षस्य तदाभासतां बाधकत्वात् साधयति न त्वनुमान मित्यभिनिवेशः,
कथं तर्हि ज्वालादिविषयायाः प्रत्यभिज्ञायाः प्रत्यक्षायाः प्रत्यक्षाभासता व्यव-
स्थाप्येत ? न खलु ज्वालादीनामपि क्षणिकत्वमध्यक्षमवधारयेत् । तस्माद-
नुमानमेव ज्वालादीनां क्षणिकत्वं साधयत् बाधकमेव तस्या इत्यकामेनापि ३०

३ *] Cf. Tattvasamgraha
& Pancika śloka १७४५-४६, cf
Ślokavārtika śloka ५७ & ५८b
& ६२b & ६३a, pp. ५६१ & ५६२

Chowamba Sanskrit Series.

३ था] शबलोवर्णः.

३ थेष्टं] रूपावधारणम्.

तु कुमारिलेनाभ्युपेतव्यम् । न च शक्यं वक्तुं सामान्यमेव केवलं तथा विषयीक्रियत इति ! तथा हि तदेवेदं च्चालात्ममिति स्यात् न सैवेयं च्चालेति । तस्मान्नानैकान्तिको हेतुरित्यलं बहुप्रलापितया ॥ § 18

॥ जितारिपादानां कृतिर्जातिनिराकृतिस्समाप्ता ॥

२ अनेकान्तवादनिरासः

81/ri

इदानीमार्हतमतं विचार्यते;--इहामी दिगम्बराः द्रव्यपर्यायरूपेण उत्पत्तिस्थितिप्रलयात्मकं भावग्रामं वर्णयन्ति । तत्रावस्थासु सकलासु अनुगतस्त्वभावं द्रव्यमाचक्षते, यथा केयूरकटककुण्डलाद्यवस्थास्त्रनुयायि सुवर्णम् । सत्यद्रव्यात्मनि उत्पादव्ययधर्मकाः पर्यायाः । यथा सत्यपि द्रव्ये जायमाना व्ययमानाश्च केयूरदयः । यथा घटं भञ्जयित्वा मौलिः क्रियते तथा घटो नश्यति मौलिरुत्पद्यते, सुवर्णं तु नोदेति न व्येति, इति उत्पादव्ययध्रौव्यात्मकं वस्तु । यदाह--

*घटमौलिसुवर्णानां नाशोत्पादस्थितिष्वयम् ।
शोकप्रमोदमाध्यस्थं जनो याति सहेतुकम् ॥ § 22

१० न नाशेन विना शोको नोत्पादेन विना सुखम् ।
स्थित्या विना न माध्यस्थं तस्माद्वस्तु त्रयात्मकम् ॥ § 24

*न सामान्यात्मनोदेति न व्येति व्यक्तमन्वयात्
व्येत्युदेति विशेषेण सहैकत्रोदयादि सत् ॥ § 26

इति । विरुद्धधर्माध्यासस्य सर्वत्र भेदलक्षणत्वादिति । न ह्येकस्य त्रैरूप्यमुपपद्यते । यदिह सत्यपि विरुद्धधर्माध्यासे द्रव्यपर्याययोरभेदोऽभ्युपगम्यते तदा घटपटयोरप्यभेदोऽभ्युपगन्तव्यः । अथ मन्यसे द्रव्यपर्याययोः परस्परतोऽनैकान्तिको भेदो अभेदो वा अभ्युपगम्यते, किं तु देशकालस्त्वभावाना मभेदात् उतोच्यते सङ्ख्यासंज्ञालक्षणार्थभेदात् भेदस्तु वर्णयते । न हि कटकादीनामन्यो देशोऽन्यं एव सुवर्णस्य च ! न च कटकादयः सुवर्णाद्भिन्नकालाः ! नापि कटकादीनां सुवर्णस्य च स्त्वभावे नानात्वमस्ति ! अतो देशकालस्त्वभावानामेकत्वादेकता द्रव्यपर्याययोः । एकं द्रव्यं बहवः पर्याया इति सङ्ख्यासंज्ञाभेदः । अनुवृत्तिलक्षणं द्रव्यं । व्यावृत्तिलक्षणाः प-

८ *] Āptamīmāṃsā III,
५९-५७.
१२ *] Āptamīmāṃsā III,
५९-५७.

१८ भावना] मभेदादेकतोच्यते इति
स्यात्; उत्तरत्र एकत्वादेकता इति
निगमनात् ॥

र्यायाः इति लक्षणभेदः । केयूरकटकाभ्यां च कफोणि पाणिभूषणं क्रियते, सुवर्णेन तु केयूरादिकं तदेवेति कार्यमपि भिद्यते द्रव्यपर्याययोः । अतः संख्यासंज्ञालक्षणप्रयोजनभेदात् भिन्नत्वं द्रव्यपर्याययोरिति ॥ § 27

अत्रैवं चिन्त्यते ; यदि तावत् द्रव्यपर्याययोः स्वभावाभेदेन अभेदमभिधत्ते तदा द्रव्यपर्याययोरेकरूपतैव ताच्चिकीति संख्यादिभेदाद्भिन्नरूपता कल्प-
नामात्रकल्पिता स्यात् । न हि ययोः स्वभावाभेदः तयोरन्यथा पारमार्थिको
भेदः सम्भवी । भेदे च तयोरभिधीयमाने स्वभावभेद एव तयोरभ्युपगतो
भवेदिति न तयोः स्वभावाभेदेनाभेदः सिध्येत् । नच तेनैव स्वभावेन भेद-
श्चाभेदश्च । नचान्येन स्वाभावेन भेदोऽन्येनाभेद इत्यपि प्रेक्षावतो वक्तुमुचित-
म् ! स्वभावभेदाभेदाभ्यां भेदाभेदाभ्युपगमप्रसङ्गात् । यदि चान्येन स्वभावेन
भेदोऽन्येन च स्वभावेनाभेद इत्यभ्युपगम्यते तदाऽन्यद्रव्यपर्यायाख्यमेकं व-
स्तु तयोरन्ये एव चान्योन्यभिन्ना द्रव्यपर्याया इति नैकमनेकात्मकं व-
स्तु वस्तुतः समर्थितं स्यात् । स्वभावेन चाभेदे देशकालाभेदादभेद इति
किमनयाऽनुयुक्तघोषणया । ययोर्हि स्वभावेन भेदो न तयोर्देशकालाभेदाद-
प्यभेदो यथा रूपरसयोः । यदि च पर्यायाणां द्रव्यस्वभावेनाभेदः, तदा
पर्यायाणां द्रव्यात्मन्यनुप्रवेशात् द्रव्यमेव केवलमवशिष्यत इति संख्येय-
भेदाभावात् संख्याबाहुल्यं नास्तीति पर्याया इति बहुवचनं न प्राप्नोति ।
संज्ञिभेदाभावाच्च न तदांश्रयः संज्ञाभेदः । अथ पर्यायेभ्यो द्रव्यस्वभावेनाभेदः,
तदा द्रव्यस्य पर्यायात्मन्यनुप्रवेशात् पर्याया एव केवलमवशिष्यन्त इति
संख्यैकत्वाभावात् संख्यैकत्वं नास्तीति द्रव्यमित्येकवचनं न प्राप्नोति ॥ § 28

नचैकानेकवचनप्रयोगमात्राद्द्वस्तूनामेकत्वानेकत्वे ; षण्णगरी दारा इति
विनाऽपि भेदाभेदाभ्यां बहुवचनैकवचनप्रयोगदर्शनात् । नच संज्ञिनानाब-
मात्रेण संज्ञानानाबम् ; एकस्यापि तुरङ्गस्य हरिहयाश्चसत्यादिसंज्ञाबाहुल्य-
दर्शनात् । सति च स्वभावाभेदे लक्षणभेदोऽप्यनुपपत्तिमानेव । न हि
द्रव्यपर्याययोरेकत्वे सत्यनुवर्तते द्रव्यं तदात्मकं च पर्यायं रूपं व्यावर्तत
इत्युक्तम् । द्रव्यादिपर्यायाणामभेदे तस्मिन्ननुवर्तमाने पर्याया अप्यनुवर्तेरन्
। अन्यथा हि तदेवानुवर्तते नानुवर्तते चेति स्यात् । पर्यायेभ्यश्च द्रव्यस्याभेदे
तेषु व्यावर्तमानेषु द्रव्यमपि व्यावर्तते ; अन्यथा हि त एव तथैव व्यावर्तन्ते
न व्यावर्तन्ते चेति स्यात् । न चैतदनुन्मत्तो ब्रूयात् । स्वभावाभेदं च द्र-
व्यपर्याययोर्वर्णयता द्रव्यस्य कार्यं यत्तत् पर्यायजातस्य ; यच्च पर्यायजातस्य
तद्द्रव्यस्येति स्फुटतरमावेदितं भवति । तथा च सति द्रव्यपर्याययोः कार्यभेदो
न सम्भवत्येव प्रागेव तन्निबन्धनो भेदः । एकस्याप्यनेककार्यकारिबद्दर्शनान्न
कार्यभेदाद्भेदः सिध्यति । न हि मलयजमृगाङ्कादयो युगपद्बहूनां बहूनि
विज्ञानानि जनयन्तोऽपि स्वभावानाबमनुभवन्ति ! एक एव प्रदीपः करज-

३ अतः] Cf. Āptamīmāṃsā IV 72
संज्ञासंख्याविशेषाच्च स्वलक्षणविशेषतः ।

प्रयोजनादिभेदाच्च तन्नानात्वं न सर्वथा ॥

लालोकादिकमनेकधा कुर्वन्नवलोक्यत इति न कार्यभेदादपि भेदव्यवहारो ज्यायान् । एतेन हि तदन्यदपि प्रत्युक्तम् । यदाह कुमारिलः--

सर्वं हि वस्तु रूपेण भिद्यते न परस्परम् । § 30

इति । यदि हि यदेव वस्तुत्वं तदेव वेदचाण्डालालापयोः ब्राह्मण-
 ५ चाण्डालयोरपि; तथा वेदचाण्डालालापयोः ब्राह्मणचाण्डालयोश्चैकत्वं स्यात्
 । अथ वस्तुत्वेनाभेदेऽपि प्रकारान्तरेण भेद इष्यत इति चेत्; प्रकारान्तरं
 तद्वतो वस्तुरूपादनर्था तरं वा स्यादर्थान्तरं वा ? अनर्थान्तरत्वे कथं 85/ri
 तदाश्रयो भेदः । अर्थान्तरत्वे स्वरूपेणापि भेदात् भेद एव विधीर्यते । त-
 स्मात् सर्व एव भावाः परस्परव्यावृत्तमूर्तयो न केनचिदंशेन मिश्रा भवन्ति
 १० । तदुक्तम्-- § 31

सर्वे भावाः स्वभावेन स्वस्वभावव्यवस्थिताः ।

स्वभावपरभावाभ्यां यस्माद्वावृत्तिभागिनः ॥ § 33

इति । अतोऽनेकान्तवादो विदुषा न विधातव्यः ॥

१५ दिगम्बरमतपरिक्षा समाप्ता कृतिरियं जितारिपादानाम् ।
 प्रत्यभिज्ञानसंज्ञातं प्रमाणं कैश्चिदिष्यते एकत्वंविषयम्... ॥

The TEI Header